

ADY ENDRE LEVELEI RÉVÉSZ BÉLÁHOZ

Révész Béla alig másfél esztendővel volt idősebb Ady Endrénél, és a költő mégis „öreg Révész”-nek szólítja, nevezi leghűségesebb barátainak egyikét. A jókedvű szeretet csúcsosodik magasba e kifejezésben. Fel szabadulásunk óta történt egy és más a méltatlanul elfelejtett „öreg Révész” írói megújódásának érdekében. Bölöni György távlatokat nyitóan rögzítette a közös barát írói és irodalomszervezői jelentőségét mai világunk első Révész-válogatásának bevezetőjében.¹ Kabos Ernő irodalomtörténeti értékeléssé szélesítette ki mondanivalóját az újonnan válogatott Révész-elbeszélések elé írt szép tanulmányában.² De ezek az összefoglalások műfaji rendeltetésüknél fogva csak periférikusan érinthetik a tények mögött rejtőző baráti pillanatokot. A bizalmas mozzanatok kötetlen levél-léggört igényelnek. S ebben a vonatkozásban — az új Ady-filológia sokrétűen gazdag eredményeit tekintve — Révész személye kihullott az emlékezés és érdeklődés köréből. Ady válogatott leveleinek gyűjteményében egyetlen Révész Bélához írt Ady-levél sem kapott helyet.³ Pedig írói rangja, hidverő szerepe a polgári radikális írók és a proletárirodalom között, s nem utolsósorban eligérkezése az élő és a halott Ady mellé: kötelezően sürgeti, hogy nyilvánosságra hozzuk a költővel folytatott levelezését is. Az alábbi írások közlésével mintegy nyomtatékot szeretnénk adni a felvetett gondolatnak.

1.

[1906. július 9.]

Kedves Bélám, [...] -félét nem kaptam meg [Pedig na]gyon kéne. Cz. nem is vála[szol] menj föl hozzá, (Váci körút 17), beszélj vele, kérdezd meg s értesíts a dolgok állásáról. Örült meleg van Párisban. De azért te gyere ki okvetlenül.⁴ Ölel

Adyd

¹ Révész Béla: Szemtől szembe. Táncsics Könyvkiadó [1958].

² Révész Béla: Velük, értük. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961.

³ Belia György: Ady Endre válogatott levelei. Szépirodalmi Könyvkiadó 1956.

⁴ Révész Béla úgy emlékszik, hogy 1906 októberében ült vonatra. Útját megszakította. „Münchenből már egyvégben csinálhattam meg az utat Párizsig” (Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről. Athenaeum kiadása² [é. n.] 80). „Hét hónapig voltam együtt Adyval Párizsban” (uo.). Ez utóbbi időtávlat téves. Révész 1906. február 9-től, Bölöni György szerint 1907. április 27-ig, valójában ápr. 26-ig tartózkodott Párizsban (Bölöni György: Az igazi Ady. Bp. 1947. 133.).

Címzés:

Mr. Béla Révész

Hongrie
Budapest
(Honvéd utca 10,
Friss Újság)⁵

A postabélyegzők kelte: [Párizs] . . . 7—06 — Budapest 906 JUL 11 E 12
Képeslevelezőlap; a Sarah—Bernhardt színházat ábrázolja. A hiányzó
és kiegészített szövegrészek valamely barbár bélyeggyűjtő keze nyomán
semmisültek meg. A levél dr. N. H. tulajdona. Fénykép-másolata birto-
kunkban.

2.

[1906. okt. 3.—1906. nov. 7.]

Kedves Bélám, nem tudom mi van veled, esetleg meg is haltál.
Ám én ezen okból kénytelen vagyok esetleg sírodból is kicibálni téged.
A Budapesti Naplóval szakítottam. Bírónak most írtam meg, hogy haza-
menni nem vagyok hajlandó. Ezt holnap Vészinek szóval megismétlem.
Itt leszek tehát Párisban egyelőre kenyér nélkül. De ha belehalok is, ki-
tartok. Írj édes fiam, ha halott vagy is, mert esetleg én is éhenhalok. Te
ott vagy Budapesten. Lehet-e kísérletet tennem valami lappal. Melyik
nem félné az én darabont-nevevtől?⁶ A Szerda nem biztosítana-e
nekem valamit? Hova s kihez lehetne írnom? A Naplótól már elsején
nem fogok fizetést kapni. A Szerdának táviratoztam pénzért. Két versért
járna is, de esetleg előleget ha adnának. Most írok nekik egy novellát.⁷
Egyben szólj nekik, hogy küldjék a Szerdákat. Megígérték, s én egyetlen
számot se láttam. A Népszavától sem kaptam meg még a kis pénzt.
Egyáltalában miért hallgatsz? Igazán úgy el vagyok hagyatva, mint egy
kóbor kutya. Nem is tudok más okot képzelni, mint [a]hogy^{7a} beteg vagy.
De erről is kötelességed volna tudatni. Édes fiam, vedd szívedre állás és
kenyérnélküli barátod sorsát. Szeretettel öllelek

Adyd

Add át üdvözetemet Ignotusnak, Osvátnak, Eleknek, Színinek,
Kérynek, Keménynek⁸ s minden szíves emberemnek. Írd meg, bár nem
érdekel, mi van a Naplóval?

⁵ A Pallas Nyomda háza. Itt volt Ady lapjának, a Budapesti Naplónak, vala-
mint a Friss Újságnak és a Magyar Hírlapnak a szerkesztősége (Révész: Ady Endre
életről. . . 8).

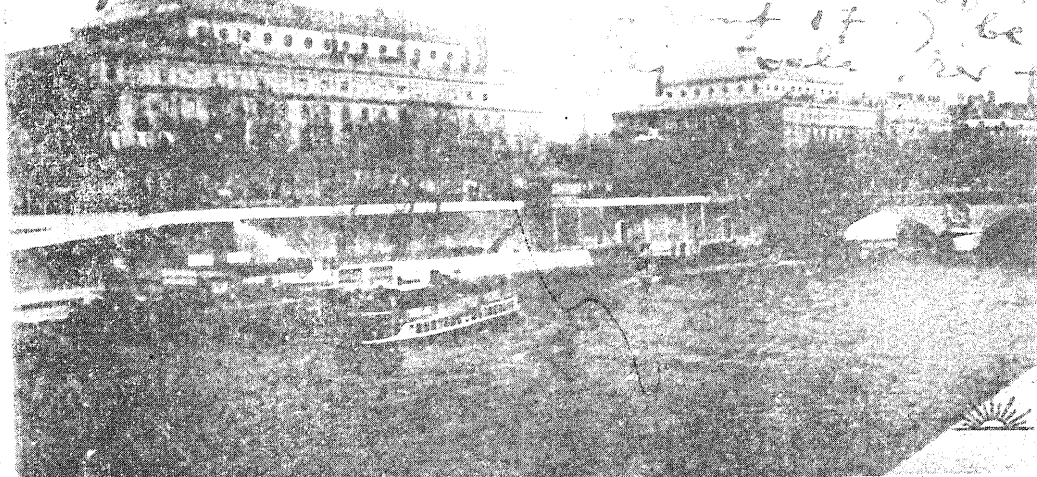
⁶ Ady a darabont kormány idején (1905. június—1906. április), Vészi József
sajtófőnöksége alatt cikkeket írt a sajtóirodának (Lengyel Géza: Ady a műhely-
ben. Szépirodalmi Könyvkiadó 1957. 246).

⁷ A Szerda első számában, 1906. október 3-án jelent meg Ady Özvegy legé-
nyek tánca című költeménye, Isten báránya c. novelláját az 1906. november 7-i,
a Sírni, sírni, sírni c. versét a szemle utolsó száma (1906. nov. 14.) közli. Ezeknek
az időpontoknak figyelembe vételével alakult ki a levélírás dátuma: az első vers
és a novella megjelenése között eltelt időszak.

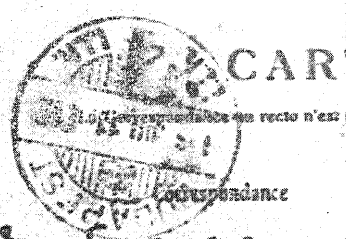
^{7a} Ady törlése.

⁸ Ignotus (Veigelsberg Hugó), Osvát Ernő, Elek Artur, Színi Gyula, Kéri Pál,
Kemény Simon.

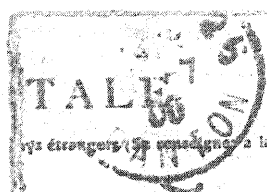
K. von ...
 Rephain ...
 G. von ...

... fleet ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...

...
 ...

MR.

...
 ...
 ...

(London ...)
 ...

Címem: 3 Rue Casimir Delavigne Hotel des Balcons."

A boríték hiányzik. A levélpapír bal felső sarkában Léda körbe foglalt monogramja: egymásba ékelt D A = Diósi Adél. A levél lelőhelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelzete: q 09/6390. Révész Béla a „Lehet-e kísérletet tennem...” és „Melyik nem félne...” kezdetű két mondatot fakszimilében közölte (Ady Endre életéről ... 77).

3.

[1907. április 26.]

Péntek d. u. 5 óra.¹⁰ Kedves Bélám, ma csupán az „Újság” érkezett. Semmi más. De egyelőre minden délben meg fogom nézni. Te most már Innsbruck-ban lehetsz. Szeretném, ha Odysszeád¹¹ jól sikerült volna. Nagyon sajnálunk és sajnálunk. Tudass, mihelyt Vácra megérkezel. Ignotusnak írtam s megírtam, hogy elutaztál. Öllelek kedves öregem, üdvözöld az üdvözlendőket.

Ady

Címzés:

Nagyságos Révész Béla úrnak
Róna Lipót úr címén

Hongrie
Vác
Hattyú u. 1.

A postabélyegzők kelte: [Párizs] 26 — 4 — 07 — Vác 907 APR 28
N 6.

Postai levelezőlap. A kézirat a New Brunswick-i egyetem, a Rutgers State University Révész Béla-hagyatékában van (Scheiber Sándor: Új Írás 1963.1259). Fényképmásolata birtokunkban.

4.

[1908. június 29.]

Édes jó Bélám,

hiszen szeretnék én néked szép, biztató, derűs és derítő leveleket írni. De ha nem lehet, nem eszem, nem alszom, nem érdeklődöm. Nem dolgozok, ráadásul koldus vagyok. Nem éhezem, mert Dodóéknál most pláne nagy látszólagcs jó mód van. Csak egy szalont 7000 frank árban rendeztek be minap. Annál több ezután a házi vihar is.

⁹ Ady 1906. június 20-án érkezett másodszer Párizsba. Bölöni György a címként megadott szállodában, a Quartier Latinban, az Odeon közelében vett ki számára szobát (Az igazi Ady 66), a szálloda fényképét is közli (uo. 120—1. lap közti melléklet). A költő 1906 végén, a Riviériáról visszatérte után költözött át a 15 Rue de Constantinople alá, a Hôtel de l'Europe-ba (uo. 123).

¹⁰ A levelezőlap feladásának időpontja: 1907. ápr. 26. Eszerint Révész ezen a napon hagyta el Párizst. Itt tartózkodása tehát egy nappal korábban fejeződött be, mint ahogyan azt Bölöni könyve jelzi. L. a 4. sz. jegyzetet.

¹¹ Révész visszautazása a magyar fővárosba minden bizonnyal kedvezőtlen családi okok sürgető követelményére történt. Útjának állomásai: Párizs, Pest, Vác, Pest Odüsszeusz bolyongásaira emlékezteti a költőt.

Gyurka délelőtt Dodónál dolgozik¹² s velük szokott ebédelni. Most mindenekelőtt a legfontosabbról hadd írjak. A zonnal beszélj Elekkel, s mond el barátságosan kibővítve a következőket. Én beteges neurasztheniás voltam s vagyok. A B. Napló azt ígérte, hogy június elején megkapom a nekem járó 150 frankot. Egy fillért se kaptam, de gondoltam, valamit dolgozok július 3-ig, hátha ez évnegyed engem is juttathat egy kis pénzhez. Szóval a Naplónak azért dolgoztam, hogy minden reményem el ne vesszen. Most már akár jön pénz, akár nem, júl. 3-án *végleg*, örökre szakítottam a Naplóval. Egyben ígérd meg nevemben, hogy már két nap múlva megkezdem rendszeres munkámat az Újságnak, tárcát s cikket küldök.¹³

Ezekután beszéljünk más dolgokról. Gyurka érdekében írtam Heltai Jenőnek, beszéljen Légrádyval. A fiú kétségbe van esve, hogy Párist el kell hagynia. Itóka¹⁴ belevitte lóverseny-ügyekbe s ez is ártott neki. Nektek holnap küldöm a kis cikket, hosszabb lesz, mint ez az utolsó s valószínűleg tárca is megy.¹⁵

Nagyon örültem, — szép gesztus volt és szép írás is — a Bíró tárcának. Miért nem írsz pletykákat, amikor egyedül búsongsz valami kávéházban. Csak úgy ceruzával írd össze-vissza mindent.

Ejha, még egy érdekes, pikáns hírt írok le neked. A Schweitzerné 15 1/2 éves leányát, akit én most egy évvel ezelőtt tapogattam,¹⁶ Bécsben öt nappal ezelőtt vette nőül Hikmet pasa, ellentengernagy, a szultán főhadsegéde.¹⁷ Exellenciás hárem-hölgy lett a kis Trudiból, s azóta már...^{17a} a pasa, aki olyan 45 éves vén gazember s három farka van, de lófarka, mint jelvény. Itóka...^{17a} — állítólag. Írj te is, vigasztalj, írd ilyen számárságokat.

Öllelek

Ady

Üdvözlöm szeretettel Garamit, Kunfit, Benét.¹⁸

¹² Vö. Böloni: Az igazi Ady 164.

¹³ Az Elek Arturral folytatott tárgyalás eredménnyel járt. A „két nap múlva megkezdem... munkámat az Újságnak” kijelentés mögött valóságos elhatározás él. 1908. július 11-én, szombaton „Páris jul. 6.” jelzéssel Diósady aláírással megjelent a költő cikke: Vive le roi?, a július 16-i szám közli A Ressayol-hotel énekesei c. tárcáját, majd július 29-én újabb tárcája kerül közlésre „(Páris)” helymegjelöléssel, Diósady névjelzéssel: Sagan herceg szerencséje.

A levél keltét az első cikk megjelenése idejének viszonyában igyekeztünk megállapítani: Mivel Ady ígérete szerint július 3-án véglegesen szakít a Budapesti Naplóval, két nap múltán pedig hozzakezd Az Újság számára készítenő munkák írásához s a megjelent cikk elküldésének dátumát július 6-ával jelzi, ez a nap meg hétfőre esett, nyilvánvaló, hogy a levél végén feltüntetett „hétfő” csak 1908. június 29-e, az előző hét hétfője lehet.

¹⁴ Itóka: Kozmutza Kornélné Marchisia Ottilia író, később Böloni György felesége (vö. Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady 69,132; Böloni: Az igazi Ady 82).

¹⁵ A két nap múlva, július 1-én továbbított írások közül a Népszava július 5-i, vasárnapi száma tárcarovatban közli Az úri szűz dicsérete és A Halál-tó fölött c. verset; a következő héten, július 12-én jelenik meg A Lázár-gyarmat c. tárcá, amely valóban fél hasábal hosszabb, mint a június 21-én közzétett Sternsohn úr felesége c. írás.

¹⁶ A kéziratban tollhiba: tapogattam.

¹⁷ A Trud-történetről l. Révész: Ady Endre életéről... 111—5.

^{17a} A kipentozott szövegrészekben négy, illetve három szó elhagyásával enyhítettük a kitételek tartalmát.

¹⁸ Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Bene?

Hétfő

P. S. Ne felejtkezz el Ady Lőrincről s a gramofonról¹⁹ és küldd el, disznó, az ígért mellényt nekem.²⁰

A boríték hiányzik. A levélpapír bal felső sarkában Léda már idézett monogramja. A levél lelőhelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Révész a levél több mondatát közölte fakszimilében: A bevezető részt a „koldus vagyok” kitételig (Ady Endre életéről... 153), a Trudról szóló közleményt (Bécsben... Trudiból; uo. 191), a levél befejező aláírással végződő mondatát (uo. 139), a P. S. jelzésű szövegrészt (uo. 59).

5.

[1909. július 9.]

Édes Bélám, kezdek gyógyulni, nem iszom semmit, nagyszerűen falok.²¹ Talán az álom is megjön s a munkakedv. Aug. elejéig leszek itt. Az orvosom nagyszerű ember.²² Van egy-két nagyon kedves, jó barátom.²³ Általában tele vagyok türelemmel és reménységgel. Ezt a szerintem pompás arcképet a doktorom csinálta.²⁴ Addig is míg levelet írok, ölel

Ady

Címzés:

Nagys. Révész Béla
úrnak, a „Népszava”
szerkesztőségében

Budapest
Rákóczi út 32.

Postabélyegző: Kolozsvár 909 JUL 9 E 7.

Fényképes levelezőlap. Az eredeti lelőhelye: a Rutgers State University Révész Béla-hagyatéka. Fényképmásolata birtokunkban.

¹⁹ Révész érmindszenti látogatása alkalmával az öregedő, valamikor mulatós Ady Lőrincnek azt mondta, küldene neki gramofont Pestről „Az öreg úr legyintett. — Nem cigány az... és a jószándék elmaradt.” (Révész Bélának, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár i. h. található, 1931. dec. 28-án írt kommentárjában.)

²⁰ Révész Béla mellényéről l. Bölöni: Az igazi Ady 229. — Révész szerint akkoriban tarka, színes mellényeket viseltek. Egyik éjszaka Ady lehúzta Révészről a színes mellényt, hordta, s nem adta vissza. Erre céloz Ady itt a levélben (Révész előbb említett kommentárjában).

²¹ Ady Kolozsvárott keres gyógyulást. Az egyetem ideg- és elmekórtani klinikáján kezelte magát (Belia i. m. 263). Egészségi állapotának kedvező alakulásáról azonos értelemben értesíti Diósyékat (uo. 271) s barátját Nagy Mihályt (Scheiber—Zsoldos: A Petőfi Irod. Múz. Évkönyve 1960—61. 115).

²² Dr. Lukács Hugó.

²³ Lukács Hugó, Somló Bódog (Belia i. m. 347), Fejér Lipót, Kanitz Henrik (Scheiber—Zsoldos i. h.), Jékey Aladár (Ady Lajos: Ady Endre. Bp. [1923.] 133).

²⁴ Az Ady-ikonográfiában ismert fényképet, dr. Lukács Hugó felvételét, Párizsba Brüll Bertának is elküldte a költő: „Kedves Bertus, íme küldöm neked is becses, legújabb pofámat” (Révész Béla: Ady és Léda. Dante kiadás [1934.], melléklet a 208—9. l. között).

[1909. dec. 13—1910. május közepe]²⁵

Édes, jó Bélám, hogyan élsz s miként hazudsz önmagadnak még mindig szépeket? Én nem élek s hazudni pedig már másoknak sem tudok. Nem küldhetnéd legalább egy hónapra a Népszavát? Írj, légy jó Lajoshoz, Gyurkához, Bertushoz.²⁶ Hozzám nem muszáj s céltalan is már. Igazán szeret

Adyd

Diósyék üdvözlnek.²⁷

Címzés:

Révész Béla úrnak,
író, „Népszava” szerkesztősége

Hongrie
Budapest
(Conti utca)

A postabélyegzők szövege olvashatatlan.

Postai levelezőlap, amelynek írásra szánt oldalán reklámszöveg olvasható: „Le Whisky des rois est le Sandy Macdonald Garanti Vieux de 10 Ans.” A bal szélen „Nos Politiciens” felírással és „Charles Couyba” aláírással férfi-alakrajz. A levél a Rutgers-gyűjtemény tulajdona. Fényképmásolata birtokunkban.

7.

Édes, szeretett Bélám, nem tudom, mikor lesz eröm egy levélválaszra. De addig is köszönöm a leveledet. Köszönöm, hogy megmaradtál nekem. Üdvözlöm a mieinket.

Ölel

Adyd

²⁵ A levél csak 1909. október 20-a után íródhatott. A Népszava ugyanis 1909. október 21-i számának fejlécén jelzi először a szerkesztőség új címét: VIII. Conti utca 4. Szűkebbre vonva a levél keltének időtávlátatát, feltevésünk szerint az Ady párizsi tartózkodásának 1909. december 13-tól 1910 május közepéig tartó időszakára esik (Hatvany Lajos: Ady. Szépirodalmi Könyvkiadó 1959. 1:539; Böloni: Az igazi Ady i. m. 236). A Röltől elutazása előtti hónapokban viharos ellentétek dúlnak Ady és Léda között. Ady nem tud már hazudni, lesújtó igazságokat ír Lédának. 1909 augusztusában: „Megtagadni csak akkor fogom, ha maga — látom — egészen értelmetlen lesz rá: Akkor: igen” (Belia i. m. 289); „És még halál árán is hamarabb hagyom el magát, mint maga engem” (uo. 290); 1909 novemberében: „el is pusztulok. Magáért talán, de eldobni engem nem fog, ezt is megmondtam, megírtam már sokszor” (uo. 309). A hazudni nem tudó Ady és Léda között Párizsban folytatódik a harc. „Én a te általad megjósolt viharok százszorosát éltem át” — írja Ady Böloninek 1910. április—május táján (uo. 240). Ezekre a mozzanatokra utalhat Hatvany Lajosnak Berlinből 1910 február végén Párizsba küldött válaszlevele, amelyben idézi Ady szavait: „baj van a nővel”, „úgy érzi nem szeretik eléggé” (Hatvany: Ady 217). Ezekben az Ady-kitételekben Révész Béla az „Elbocsátó, szép üzenet” „felserdülésre váró” magvait látja (És lehullunk az őszi avaron. Pozsony [1937.] 113).

²⁶ Ady Lajos, Böloni György, Brüll Berta. Az általunk körülhatárolt időszakban egyikük sem tartózkodott Párizsban (Belia i. m. 315). Ady tehát Révész gondjaiba ajánlhatta őket.

²⁷ A levelezőlap reklám-szöveges oldalának bal magassági szegélye mentén keresztbe írt sor.

Címzés:

Révész Béla
urnak,
a Népszava szerkesztője

Conti utca
Budapest
Hongrie

Postabélyegző: Paris 14 — 2 — 10.

Ady-fényképes levelezőlap (Székely Aladár felvétele). Lelőhely: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Révész Bélának 1933. február 8-ról keltezett megjegyzése szerint Székely a reprodukcióból egy sereg levelezőlapot küldött Párizsba. Adynak jólesett a népszerűsítésnek ez a módja, és szívesen küldözgette el a képeslapokat (lelőhely uo.).

8.

[1910 március eleje]²⁸

Drága Bélám,

félek, hogy arcképes levelező lapomat nem kaptad meg. Arra a zsvány alkalmazottra bíztam, aki Dodótól (míg Dodó Nizzában járt) húszezer frankot sikkasztva megszökött. Semmi jót és tudniillőt nem tudok neked írni. Adél tébolyítóan ideges. Én gyöngébb, akaratlanabb, betegebb vagyok, mint valaha. A Rivierára mentem volna, de Dodó kalamitása miatt Adélnak nincs ehhez pénze. Iszom, veronázok, temetem az életemet s nem hiszek semmiben. Se asszonyban, se barátban, se sikerben, se magamban, senkiben. Őcsém írja, hogy húsvétra verset vártok.²⁹ Ez meglesz, de [de]^{30a} előleg-elszámolásokban — sajnos — nem mehetek bele. Ami jár nekem, küldjétek — az előleg tudása és tudomásulvévése nélkül. Szóval, úgy kezeljétek, mintha egy gazdag burzsoa lap volnátok. Kozmutzánét nem láttam még. Hatvannyal összerúgtuk a patkót. Kabosék is haragusznak rám. Vén, halódó koromban sikerült elérnem, hogy senkim sincs. Írj. Nagyon szeret

Adyd

A boríték hiányzik. A levél lelőhelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Révész fakszimilében a következő mondatokat közölte: „Én gyöngébb... valaha”; „Iszom... senkiben”; „Vén... sincs” (Ady Endre életéről... 37).

²⁸ A levél megírásának időpontjára vonatkozólag l. a 30. jegyzetet. Ott kedvezőbb alkalom adódik a feltehető dátumra vonatkozó megfontolások kifejtésére. Ehelyütt csak arra utalunk, hogy e levél kezdő sorával a 7. sz. levélhez, tartalmi motívumaival (elmaradt rivierai utazás, a Népszava húsvéti verse, Hatvany haragja, az akaratbeteg szó feloldása: akaratlanabb, betegebb) a 9. sz. levélhez kötődik.

²⁹ 1910 húsvét vasárnapján (március 27) jelent meg a Népszava ünnepi mellékletében Ady: A márciusi Naphoz c. költeménye.

^{30a} Megismételt szó a levélpapír új lapján.

[1910. március 11. vagy 18.]³⁰

Édes jó Bélám,

én is bolond vagyok, azt se tudom már, — mit nem csinállok. Jászinak megírtam volt, hogy tisztas állás elvállalnék az új lapnál.³¹ Egyebekben amiket írtál, láttam a távolból is (Leveledet elégettem). Furcsáлом, hogy nem írsz Kunfiról, Bölynyiről. S miért nem külditek a pár koronámat? A rivierai út elmaradt a Dodó katasztrófája miatt.³² Ha Lajos lakodalma hamar lesz, arra megyek haza, Olaszország felé. Ha az új lap meginvitál, akkor mindjárt. Kozma³³ azt hitte, hogy eredeti tervem szerint Monakóban vagyok már. Írtam neki. Itókéval nem találkoztam. A Nyugattal megint összerúgtuk a patkót. Hatvany is duzzog. Részben, mert a könyvét³⁴ egy privát levélben lekutyapicsáztam, részben mert Párisban levő öccsének³⁵ egy neveltlenségéért megírtam a véleményemet. Szomorú, beteg és forgószéles atmoszférában élek. Az a szerencsém, hogy a korral egy kis nyugalom és bánomlás-bölcsőség is jön. Egyébként már régen a bolondok házában lennék, ami ugyan nem múlt el, talán csak késik. Nincs egyetlen egy olyan emberem se, aki megfogja a galléromat s más életbe állítson. Ti, egy-két ember, akiknek joga volna ehhez, talán még akarat-betegebbek vagytok, mint én. Szóval, tőletek ezt nem remélhetem. Én most anyagiakban is nagyon rosszul állok. Nem kerestem pénzt, de költeztem, mint egy Dungerszky³⁶ számára, semmikre, Írj kérlek, azonnal. Írj Reinitzről is, Ez az állat talán révbé jutott

³⁰ A valószínű dátumot a következő mozzanatokból következtettük ki: A Nyugattal való kedvezőtlen viszonyra utal Hatvany Lajosnak 1910. április 2-áról kelteztett levele: „Ne veszekedj a Nyugattal” (Hatvany Lajos: Ady 219); Ady Hatvanyinak írt levelében (1910. május 1.) említi: „A *Nyugat*-ék alighanem haragszanak reám” (uo. 220). A Reinitz Bélára vonatkozó kitétel csak az Ady—Beretvás Royal-beli előadó est után (1909. november 27.) toluhatott Ady tollára. A költő azzal, hogy váratlanul Beretvás Hugó amatőr-zeneszerzővel rendezte meg estjét, mélyen megsértette Reinitz Bélát. Szoros barátságuk ezután meglazult (Bölyni: Az igazi Ady 232). Ady Lajos házasságkötése még váratott magára. „Hallom, hogy baj van a házassága körül” — írja Ady 1910. május 18-i levelében Lédának (Belia i. m. 320, Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady 133,136). A házasságkötés napja: 1910. június 27. (uo. 36). Mivel Ady húsvétra ígért verse március 27-én megjelent, a levél végén olvasható napjelzés: „(Péntek)” 1910. március 11-e vagy 18-a lehetett. A 8. számú levél ennél korábban, feltehetőleg március elején írható. Ott ugyanis Ady még csak a testvéri üzenet okán céloz a versre, itt meg mintegy válaszként közli szándékát; bizonyára Révész már elosztatta kétségeit a honorárium kérdésében.

³¹ Ez idő tájt folytak a tárgyalások a szabadkőművesek napilapjának, a Világnak megindítása körül. Jászi Oszkár lesz a lap vezércikkírója, Ady és a Világ viszonyára l. Bölyni: Az igazi Ady 240—1.

³² Révész Bélának 1931. december 28-án rögzített feljegyzése szerint Diósvnak orosz és angol vállalkozásai nem sikerültek, s ezért maradt el Léda tervezett rivierai útja (Főv. Szabó Ervin Könyvtár i. h.).

³³ Kozma Lajos illusztrációs albumot rajzolt Ady verseihez (l. Révész előbbi jegyzetében).

³⁴ Hatvany Lajos: *Én és a könyvek*. Budapest, 1910. Nyugat kiadás. Németül: *Ich und die Bücher*. Berlin, 1910.

³⁵ Hatvany Ferenc festőművész. Révész említett feljegyzésében úgy tudja, Adynak nem volt rokonszenves H. F. modora. Félreértette viselkedését.

³⁶ Dungerszky Gedeon: „bácskai nábob” néven emlegetett nagybirtokos és nagyiparos. 1910—1918 között a Nemzeti Munkapárt országgyűlési képviselője (Gulyás Pál: Magyar Írók VI. 371).

végre, De mi van a nótáival? Ilyen dancs³⁷ ember nem élt még a földön. Húsvétra, ha tudok, küldök valamit nektek. De a fő: a pénz. Ölel nagy szeretettel

Adyd

(Péntek)

A boríték hiányzik. A levél a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. A „Szomorú, beteg...” kezdetű mondat sor a „mint én” hasonlításig megjelent Révész könyvében (Ady Endre életéről) mint szövegidézet (71) és mint faksimile-illusztráció (21).

10.

[1911. június 13.]

Kedves Bélám, Páris Montecarlo (1250 fo) Pisa, Firenze (két hét) Róma tizenegy nap óta. Itt van Ignotus is. Elekkel sokat beszélünk rólad. Egészségem nem óhajt visszatérni. De Róma mégis, így is nagy, egyetlen, fölséges. Mit csinálsz? Gyönyörű két dolgot olvastam megint végre. Óh, boldog ál-impotens, te.

Adél üdvözl s én kérlek, mivel nem tudom mikor s hova megyek el innen, a Nyugat által és révén írj nekem. Ölel

Adyd

Címzés:

Mr. Béla Révész
a Népszava szerkesztősége

Budapest
Conti utca

A postabélyegző kelte: Róma 13—6—11. Ady ugyanezen a napon írt levelezőlapot Brüll Bertának is (Révész: Ady és Léda 269).

Francia kiadású képeslap: Női karrikatúra, tollas kalapban, kutyával, színezve. Lelőhelye: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Révész a levél első szavait és két mondatát (Egészségem... fölséges) hasonmásban közli (Ady Endre életéről... 77).

11.

[1911. június 15.]

Nagyon tiszteljük e pillanatban (saját véleményem) Benned a Róma-látót, álrészegest, [...]^{37a} s az igazán szép és jó poétát.

Adyd³⁸

³⁷ dancs: ronda, undok (MTsz. 1:383). Révész szerint olyasfélét jelent: „ügyefogyott, balog, nem életrevaló” (Ady Endre életéről... 87).

^{37a} Kihúzott szó.

³⁸ Ady sorai alatt vízszintes elválasztó vonal. Majd Elek Artur írása: „Ségyellem nevetem ez alá a név alá írni. Inkább külön írok legközelebb. Öleli E. A.” A bal alsó sarokban aláírás: Adél, a jobb alsó sarokban: Ignotus. Révész Bélának a levelezőlaphoz fűződő megjegyzése szerint (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár i. h.) Ignotus átutazott Rómán, Elek Artur pedig mint az Újság római tudósítója tartózkodott Olaszországban. A címzés Elek Artur írása: Tekintetes Révész Béla úrnak, A Népszava szerkesztőségében, Budapest, VIII. Conti u.

P. S. Ami ki van húzva (Adél tette) az sértő, jó és igaz volt.³⁹
A postabélyegző kelte: Róma 15—6—11.
Képeslap. A római Pantheont ábrázolja. Lelőhelye: Fővárosi Szabó
Ervin Könyvtár.

Függelék

A közölt levelek leelőhelyeinek sorában említett Rutgers State University Révész Béla-hagyatéka az idézett szövegeken kívül más Ady-dokumentumokat is őriz:

Levél Brüll Bertához

Csókolja a kezét s kéri: vigyázzon beteg nénikéjére — alázatos, igaz híve, Ady Endre.

Címzés:

Önagysága Brüll Berta úrhölgynek

Budapest
(Continental szálloda)

A postabélyegzők kelte: Brassó—Budapest 903 SEP 18 — Budapest 903 SEP 19. N 9.

Képes levelezőlap. A kép aláírása: Nagyváradi indóház.

Hegedűs Nándor kronológiájának köszönhető, hogy a levelet beilleszthetjük az Ady—Léda ismeretség kezdeti időszakának napi eseményeit illusztráló mozzanatok közé: A Lédáról szállingó pletykák kétségbeejtik Adyt. 1903. szeptember 18-án jelenik meg a hír a Nagyváradi Naplóban, hogy Radó Ignác és dr. Várady Zsigmond Budapestre utazik; az aljas mende-mondákat terjesztő Radó magával viszi Lédához Váradyt. A hír olvastára Ady nyugtalanul Pestre készül.⁴⁰ Közölt levelünk a két mozzanat — az újsághír megjelenése és a Pestre utazás ténye — közé ékelődik. A költő a közlemény hatása alatt a nagyváradi állomásra siet, képeslapot vásárol, bedobja a Brassó—Budapest között közlekedő vonat postakocsijába, hogy levele másnap Berta kezébe kerüljön. Ady a Lédával Pesten időző Bertusnak írja virágnyelven: legyen résen a veszedelem elhárítására.

Kotta-kézirat

Reinitz Béla az Ady—Beretvás előadó est után sem szakította meg művészi kapcsolatát Ady költészetével. „Reinitz Ady-dal forrása... Buzgott... csaknem egy megcsalt szerető bánatával, az igaz ember fájdalomával, a barát hűségével tovább. Reinitz muzsikája felzengett sokáig a forradalmak utáni években Bécsben, Berlinben.” (Bölöni i. m. 233.) Ennek az időszaknak termékeként született Reinitz zenéje Ady „Dózsa György lakomáján” című versére. Az amerikai egyetem gyűjteményében őrzött kotta-kéziraton fellelhető dátum: 1932. december 6. bizonyára a mű kelet-

³⁹ Az utóirat a levélszöveg felett a lap szegélye mentén húzódik el.

⁴⁰ Hegedűs Nándor: Ady Endre Nagyváradon. Akadémiai Kiadó 1956. 126.

kezésének időpontját jelöli. A zenemű ismert lehetett a hazai írói körökben. Erre enged következtetni Szántó György regény-vallomása, amelyben a Reinitz-műdalok hallgatására emlékezve írja: „Dózsa György pedig ült a trónján.”⁴¹ Révész Béla szerint Reinitz 108 Ady-verset zenésített meg.⁴² Sonkoly István az Ady-vers megzenésítéseinek repertóriumában a kéziratok műveket nem idézi (csak ha előadásra kerültek), s így a „Dózsa György lakomáján” c. műdal sem szerepel az összeállításban.⁴³

A kotta fotókópiája birtokunkban van.

Dedikációk

1.

Két szemnek a másik két szem.
Még egyszer-kétszer gondoljon Bertuska

— Adyra

Nagyvárad 903. okt. 8.

Az ajánlott kötet: Ady Endre: Még egyszer. Nagyvárad, 1903.

2.

Bertusnak
minden kifogásai és megrovásai után is
változatlan szeretettel és adysággal

Dec. 25.

Páris

Ady Endre

909.

Az ajánlott kötet: Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének. Budapest, 1910.

E két ajánlással négyre egészült ki a Brüll Bertának ajándékozott Ady-művekbe írt dedikációk száma. (Így is történhetik; A menekülő élet).⁴⁴ Az Ady kötetek dr. N. H. tulajdonában vannak.

Két Ady-levél lelőhelye

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban az itt közzétett leveleken kívül van még Révészhez írt Ady-levél, de ezeknek hasonmását Révész egész terjedelmükben megjelentette. Csak az időpont-megjelölést közöljük:

1. Révész Béla Ady életéről, verseiről, jelleméről című könyvének 59. lapján három szöveget közöl. A középső (Áldja meg az isten vén iszákos...) postai levelezőlap; a postabélyegző szerint a feladás ideje: Páris. 1906. július 24. Adyn kívül üdvözlő sorokat írt rá Kozmutzáné, olvasható rajta tréfás megjegyzés Dudit aláírással, s e pusztja név: Böloni.

2. A Révész-könyv 95. lapján reprodukált levél eredetijét ugyan-csak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őrzi.

⁴¹ Öt fekete holló. Budapest, 1942. 259.

⁴² Sonkoly István: Ady verseinek megzenésítései. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1960—61. 124.

⁴³ Uo. 129—143.

⁴⁴ Révész Béla: Ady-dokumentumok könyve. Pozsony [1937.] 43. és 44. melléklet.